

УДК 930.253:[069:908](477.72):821.161.2'06.09(092)

Мусійко Вікторія Вікторівна

старший науковий співробітник
науково-літературного відділу,
Херсонський обласний краєзнавчий музей
(Херсон, Україна)
ms.pivorovich@ukr.net

Musiyko Viktoria

Senior research fellow,
Scientific and literary department,
Kherson Regional Museum of Local Lore
(Kherson, Ukraine)

РОДИННИЙ АРХІВ ПИСЬМЕННИКА ВАСИЛІСКА ГНЄДОВА У ФОНДАХ ХЕРСОНЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

VASYLISK HNEDOV'S FAMILY ARCHIVE IN THE FUNDS OF KHERSON REGIONAL MUSEUM OF LOCAL LORE

Анотація

У статті розглядається історія формування та використання архіву письменника-епофутуриста Василіска Гнедова, значна частина якого зберігається у фондах Херсонського обласного краєзнавчого музею. Проаналізовано документи і спогади, які доповнюють біографію письменника, та його рукописний спадок, зокрема низку автобіографій та два щоденники зі спогадами В. Гнедова про його дитячі і молоді роки, написані у передостанні роки життя. Архів містить унікальні документальні та рукописні матеріали, серед яких – свідоцтво про шлюб В. Гнедова із революционеркою О. Пілацькою, чорнові та чистові автографи віршів письменника і різні варіанти одного й того ж твору. Попри фрагментарність частини рукописного архіву письменника з фондів ХОКМ, тут містяться поетичні експерименти В. Гнедова, починаючи з 1938 р. і закінчуючи останнім роком його життя. Це дає змогу охарактеризувати певною мірою творчість цього періоду.

Ключові слова: Херсонський обласний краєзнавчий музей, Василіск Гнедов, епофутуризм, архів.

Summary

This article is devoted to the history of formation and existence of the archive of Vasylysk (Vasily Ivanovich) Hnedov (1890–1978) – ego-futurist writer. The greatest part of the archive is stored in the funds of Kherson Regional Museum of Local Lore.

Special attention in the article is paid to the analysis of documents and diaries that supplement the writer's biography and his manuscript heritage. Vasylysk Hnedov's two diaries, written in the last years of his life, cover a large period of time and reveal unknown facts of his childhood and adolescence. A number of writer's autobiographies and documents allows us to concretize unknown events of Hnedov's life.

The documentary part of the archive contains unique documents, including certificate of marriage of V. Hnedov and the famous revolutionist O. Pilatska, who had been dead for more than 20 years at the moment of issuing the document. Among the manuscripts are both rough and finished manuscripts of poetries and different versions of the same work. Although part of the writer's handwritten archive in the museum's funds is fragmentary, it contains poetic experiments since 1938 up to the end of the last year of Hnedov's life. It allows to characterize to a certain extent his creativity of this period.

Key words: Kherson Regional Museum of Local Lore, Vasylysk Hnedov, ego-futurism, archive.

У 1991 р. до фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею (далі – ХОКМ) надійшла частина родинного архіву поета-епофутуриста Василіска (Василя Івановича) Гнедова (1890–1978), останні роки життя якого минули в Херсоні. Архів передали з м. Золотоноша Антоніна Сергіївна та Людмила Петрівна Гнедови (дружина та донька молодшого брата письменника – Петра Івановича Гнедова). Після смерті письменника

більшість його рукописів потрапили до відомого літературознавця М. І. Харджієва, проте частина архіву залишилася в Україні в родичів В. Гнєдова.

В 1989 р. журналіст газети "Ленінський прапор" Валерій Палій вибрав із архіву (що зберігався в Золотоноші в Антоніні і Людмили Гнєдових) матеріали для публікації, частину яких передав до ХОКМ. Згодом співробітники літературного відділу ХОКМ зв'язалися з родичами В. Гнєдова, які надіслали до музею решту документів письменника.

Сформований таким чином у фондах ХОКМ архів, попри його фрагментарність, має досить високий інформативний потенціал і дозволяє заповнити лакуни у біографії та творчості письменника. В даній статті описана структура архіву, окреслено його хронологічні та тематичні межі.

Ми припускаємо, що архів письменника, що зберігся, переважно формувався в 1950-ті роки, коли В. Гнєдов після адміністративного покарання і численних змін місць роботи вийшов на пенсію в м. Углич Ярославської обл. Перший архів письменника, ймовірно, було знищено або вилучено під час його арешту як члена родини ворога народу, який відбувся після арешту й розстрілу дружини В. Гнєдова, Ольги Володимирівни Пілацької (1884–1937). Під час та після адміністративного покарання зберігати рукописи та документи у письменника не було можливості. Непрямим підтвердженням цього є рядки з листа В. Гнєдова до поета Г. Петнікова від 17 серпня 1968 р.: "Тебе, наверно, хорошо известно, что никаких книг у меня после 1937 года не сохранилось"¹.

У цей час письменник міг зберегти лише кілька документів, найбільш ранній з яких (військовий квиток В. Гнєдова, виданий Харківським міським військовим комісаріатом) датовано 1932 р. Наступними за хронологією є довідки різних інстанцій за 1943 та 1944 рр. Останні із прижиттєвих рукописів та документів датовані 1978 р.

Архів В. Гнєдова складається із його рукописної спадщини, спогадів та автобіографій, значної кількості документів, світлин та особистих речей.

Аналіз інформації з документів архіву дозволив з'ясувати хронологічну послідовність переміщень В. Гнєдова під час та після адміністративного покарання, визначити місця його роботи. Найважливішим документом можна вважати чернетку анкети, заповненої письменником під час оформлення на роботу в 1950-х рр., у якій містяться його біографічні відомості за 1912–1955 рр. Серед документів – чимало зібраних В. Гнєдовим для нарахування пенсії довідок із місць роботи, які дозволяють заповнити білі плями в його біографії. Не менш цікаві документи, які ілюструють процес реабілітації письменника та його дружини О. Пілацької. Серед них – "Довідка Військового прокурора Київського військового округу від 19.12.1955 р. № 2 / 0-2 / 7 737-55 про припинення справи В. І. Гнєдова через відсутність складу злочину" та "Довідка Військової колегії Верховного Суду СРСР від 9.03.1956 р. № 4н-0680/56 про скасування вироку Військової Колегії від 21 грудня 1937 року в відношенні О. В. Пілацької та припинення справи через відсутність складу злочину".

В архіві, зокрема, міститься свідоцтво про шлюб В. Гнєдова з відомою революціонеркою О. Пілацькою, якої на час видачі цього документу не було в живих вже понад 20 років.

Дослідження рукописного та епістолярного архіву письменника допомогло окреслити коло його зацікавлень і знайомств у херсонський період життя. Аналіз поетичного спадку дозволяє стверджувати, що В. Гнєдов не припиняв експериментувати зі словом до останніх днів. Серед неоднозначної за художньою якістю письменницької спадщини можна знайти й кон'юнктурні вірші політичної спрямованості, і твори, присвячені знайомим письменника, і експерименти у футуристичному дусі, і відгуки на події тогочасного життя.

Один із найбільш ранніх віршів, датований 1938 р., написаний під час перебування В. Гнєдова на засланні в казахському аулі Байкадам²:

На горизонте Каратау,
На своде мрамор облаков,
Здесь дни свои я коротаю,
Освободившись от оков.
Степные ветры Байкадама,
Полынный запах кизяка
Приятней всякого бальзама
Для кочевого казака³.

1 Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України). – Листи В. І. Гнєдова Г. М. Петнікову. – Ф. 440. –. Оп. 1. – Арк. 3.

2 В цьому та інших наведених в статті текстах В. Гнєдова збережені авторські орфографія та пунктуація

3 ХОКМ. – КП-75 377 / 3, Д-29 997 / 3.

Основна частина рукописів письменника датована 1960-ми рр. Найцікавішим у його херсонській поетичній добірці можна вважати вірш (або його фрагмент), у якому згадується В. Хлебніков і дається сумна оцінка власного життя:

Велемир сгнил мгновенно
Я же гнию постепенно
Он предохранить не смог вены
Чтобы не образовывалось пены.
Предвиденье разошлось с практикой
Образовалась односторонность⁴.

Василіск Гнедов був майстром експромтів. Надсилаючи два експромти своєму другу-поету Г. Петнікову, в листі до нього від 1 листопада 1968 р. він пише: "Могу тебе, кстати, написать здесь мое последнее стихотворение-экспромт. (У меня их тысячи)"⁵. Серед таких творів у херсонській частині архіву є епіграма "Наказ комісії по розгляду п'єс при обласному будинку народної творчості":

Держись шаблону хлопці,
Нового нам не треба
І мозок, він у пробці,
Не вискоче дурепа!⁶

Віршованими рядками В. Гнедов коментує майже всі події свого життя. Декілька віршів збереглися на зворотах світлин із родинного архіву Гнедових.

У фондах музею також зберігаються спогади письменника. В зошиті, заповненому приблизно на поч. 1960-х рр., міститься біографія В. Гнедова з 1890-го по 1923 рр., коли він навчався у повітовому вищому початковому училищі та брав участь у більшовицькому перевороті. Різні події, зокрема знайомство з композитором Миколою Рославцем, художником Аристархом Лентуловим, створення поезії "Рокот вам могилу боги", описані з політичним підтекстом як канва для основної сюжетної лінії – участі В. Гнедова у боях біля Нікітської брами в Москві в жовтні 1917 р. Фрагменти цих спогадів були опубліковані в книзі Н. Астахової та Є. Целларіус "Товарищ Ольга" (1969). В цих "ранніх" спогадах є вставна частина, в якій автор, за національністю та за переконаннями росіянин, робить певну заяву. Згадуючи свою першу участь у концерті, В. Гнедов пише: "По-видимому, я в чтении стихов как-то проявил способности, потому я приглашен был принять участие в устраиваемом местным клубом художественном вечере-концерте. Так как мой родной язык – украинский, я выучил и читал на украинском языке басню Глибова «Волк та ягня» и имел «успех», которому по-детски радовался и установил некоторые знакомства с ребятами, также принимавшими участие.

Это мое первое в жизни выступление с чтением стихотворения интересно с двух точек зрения. Во-первых, чтение происходило на украинском языке, что в то время преследовалось, во-вторых – сбор с этого концерта весь был передан в пользу голодающих Поволжья"⁷.

Блокнот зі спогадами В. Гнедова датований лютим 1969 р. Ці спогади більш ліричні, сповнені враженнями, описами природи й сільського побуту. Вони починаються приблизно з 1898 р., коли майбутній письменник навчався в земській школі. Окремі фрагменти тексту присвячені опису того, як дитячі емоції трансформувалися в дорослому творчому житті: "А утром мы это воочию узрели и поняли, что природа живет и что картины ее неизгладимы. Потом это звенело в моем «Куке»⁸ положенном на музыку чудесным композитором Николаем Рославцем⁹ и вошедшим в одну из поэм Велемира Хлебникова¹⁰.

И шли в мечты,

4 ХОКМ. – КП–60 693, Д–1 503.

5 ЦДАМЛМ України. – Листи В. І. Гнедова Г. М. Петнікову. – Ф. 440. – Оп. 1. – Арк 4.

6 Епіграма підписана: "Василь Иваненко 1960 24/І", див: ХОКМ. – КП–60 617, Д–1 473.

7 ХОКМ. – КП–60 080, І–15 599. – С. 78.

8 Гнедов В. Кук // Засахаре кры. Эгофутуристы. V / ред. И. Игнатьева; худ. Л. Зак. – СПб.: Петербургский глашатай, [1913]. – С. 10.

9 Рославец Н. Четыре сочинения для пения и фортепиано. 1913–1915 [Ноты] / [Электронный ресурс]: The LiederNet Archive. – Режим доступа: http://www.lieder.net/lieder/assemble_texts.html?SongCycleId=11562 (дата обращения: 24.01.2018). – Название с экрана.

10 В. Гнедов мав на увазі поему В. Хлебнікова "Синие оковы".

Травой отравой
Зеленко муравой¹¹

Изменение удараения создавало новое слово и понятие, возникавшее по щучьему велению из небытия.

Я бродил по местам, где незримо жил замороженный «Кук». Мне тогда казалось, что все ворожило: и перепел, и стрепет, и заяц, выбежавший из-за куста, и гукающая в болоте выпь (у нас называемая бугаем), и устремляющиеся ко мне в молниеносном полете ласточки, и загадочные многоногие жуки, и петух, присматривающийся к солнцу, и быстроногие ящерицы и легкокрылая саранча¹².

Українські мотиви ми знаходимо і в пізніх спогадах В. Гнєдова. Герої його щоденника розмовляють українською мовою. Наприклад, дідусь із матиного боку каже онукові: «Що ты свитова мора робиш?»¹³. Або ж родичі, просячи хлопця вклонитися на знак подяки за подаровані дідусем чоботи, говорять: «Вася! Дідушка тобі купив чоботи. Кланяйся в ноги дидушки!»¹⁴.

Погляди селян на навчання дітей також подавалися українською мовою в російській транслітерації: «Одын сын тай его учить?!?», «Од людей буде стыдно, и от Бога буде грех»¹⁵.

Епістолярна спадщина В. Гнєдова представлена переважно чорновими варіантами листів різним адресатам.

Цікавим є датований 1965 р. лист письменника невідомому чоловіку, в якому В. Гнєдов розповідає історію створення поезії «Рокот вам могилу боги»¹⁶, написаної під час жовтневих подій 1917 р. в Москві. Він розшифровує деякі рядки цього вірша, в яких у алегоричній формі описане протистояння з чорносотенцями та пограбування винних складів повстанцями: «О присланном тобой эпизоде припоминаю – было такое дело. Ты в статье, подготовленной для журнала «М...», приводишь мое стихотворение, написанное в Ревкоме во время ночного дежурства на машинке в присутствии Раисы»¹⁷.

Это имеет прямое отношение к тому эпизоду с винным подвалом. Ты читал одну лишь первую часть стиха, а во второй части говорится:

Сажа скажет – нос саженный
Верно счастье ли Слону –
В луже свиной – поклоняемся вину.

Расшифровать это так – Сажа скажет – черносотенец скажет – чернота, мрак.

Нос саженный – т. е. они над нами поиздеваются, провалив наше дело и показав нам огромный нос.

Верно счастье ли Слону – обеспечено ли спокойствие Революции.

В луже свиной поклоняемся вину – беспокойство за судьбу революции. Если будут подобные факты повторяться и мы пропьем революцию»¹⁸.

Повна історія створення цієї поезії та трактування образів її першої частини зафіксована у спогадах В. Гнєдова: «Во время одного из дежурств в Ревкоме я на пишущей машинке одним пальцем отстукал и напечатал написанное тут же стихотворение, в котором в одной из строчек была фраза: «Потерял портной иглу», что вызывало у товарищей портных приятные мысли и они, добродушно посмеиваясь, задавали мне при встрече вопрос: «Ну-ка, расскажи, как потерял портной иглу». Это, насколько я помню, были тов. Монахов, Матюшин, Морозов и другие»¹⁹.

Найбільша частина кореспонденції в архіві письменника – це відповіді на запити та листи В. Гнєдова. Серед них – відповіді редакцій газет та журналів, до яких звертався письменник із проханням опублікувати його вірші. Друга за численністю група листів – відповіді на запити щодо робочих вакансій та довідки з державних архівів про письменницьку й революційну діяльність В. Гнєдова на початку ХХ ст.

Зібрання фотокарток із архіву письменника налічує 26 одиниць. Поряд із фотокопіями 1920–1930-х рр.

11 В. Гнєдов інтерпретував свій вірш «Муравая (Эскизев)».

12 ХОКМ. – КП–59 915, Д–1 450. – С. 41–43.

13 Там само. – С. 22.

14 Там само. – С. 24.

15 Там само. – С. 51–52.

16 Временник. [Вып.] 4. – Москва: Изд. Василиск и Ольга <Гнедовы>, 1918. – С. 1.

17 Кацнельсон Раїса під час жовтневих подій 1917 р. в Москві працювала техсекретарем ревкому.

18 ХОКМ. – КП–60 623, Д–1 479.

19 ХОКМ. – КП–60 080, И–15 599. – С. 67

(В. Гнедов із О. Пілацькою та портрет О. Пілацької) збереглося кілька світлин, датованих 1950-ми рр. Найбільша кількість фото зроблена в 1960–1970-х рр.: портрети письменника, групові фото зі співробітниками, родичами, другою дружиною Марією Соболевською. Географія світлин – Москва, Углич, Київ, Херсон, Одеса, Кутаїсі.

Із бібліотеки В. Гнедова до ХОКМ потрапили присвячена першому чоловікові О. Пілацької повість Думова Н. Г. "Секретарь МК: повесть о В. М. Загорском" (М., 1966) та вже згаданий написаний Н. Астаховою та Є. Целларіус життєпис дружини В. Гнедова "Товарищ Ольга".

Цікавими предметами є гнучкі платівки із записом голосу письменника. Чотири з них із віршами В. Гнедова записані в Москві. На п'ятій платівці, записаній на Ялтинській студії, міститься звуковий лист від В. Гнедова та М. Соболевської до Ніни Гнедової (молодшої сестри письменника). І хоча низька якість аудіозаписів на платівках унеможливує їх розшифрування, вони дозволяють почути голос поета та оцінити його яскравий темперамент. У музеї зберігаються також особисті речі письменника – берет та плащ.

Нині зібрання матеріалів В. Гнедова в музеї доповнили матеріали з ЦДАМЛМ України – його листи до поета Г. Петнікова.

Рукописний та документальний блоки архіву В. Гнедова в ХОКМ дозволяють суттєво доповнити невідомі сторінки з біографії поета та окреслити тематику творчості в останні роки його життя. Речові експонати дають змогу створювати музейні експозиції, тимчасові виставки та інсталяції, присвячені херсонському періоду життя Василіска Гнедова.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Айги Г. Творцы будущих знаков. Русский поэтический авангард. – Salamandra P. V. V, 2011. – 196 с. – (Библиотека авангарда) [Электронный ресурс]: NemaloKnig.info – Режим доступа: <http://nemaloknig.info/read-168510/> (дата обращения: 17.09.2017). – Название с экрана.
2. Астахова Н., Целлариус Е. Товарищ Ольга. – Москва: Московский рабочий, 1969. – 168 с. (С. 73).
3. Гнедов В. Крючком до неба / В иллюстрах и комментариях С. Сигея. – Madrid: Ediciones del Hebreo Errante, 2003. – 130 с.
4. Гнедов В. Муравая (Эскизев) // Поэзия русского футуризма / Вступ. ст. В. Альфонсова; Сост. и подгот. текста В. Альфонсова и С. Красицкого; Примеч. С. Красицкого. – Санкт-Петербург: Академический проект, 1999. – 752 с. (С. 387).
5. Гнедов В. Собрание стихотворений / Под ред. Н. Харджиева и М. Марцадури; вступ. ст., подг. текста и комм. С. Сигея. – Trento: Universita di Trento [Департамент Истории Европейской Цивилизации Ун-та Тренто], 1992. – 211 с.
6. Гнедов В. Эгофутурналия без смертного колпака. Стихотворения и рисунки. – [Ейск]: Меотида, 1991. – 23 с.
7. Лобанова М. Николай Андреевич Рославец и культура его времени. – Санкт-Петербург: Петроглиф, 2011. – 384 с. (С. 231–234).
8. Русская литература XX века. Прозаики, поэты, драматурги. Биобиблиографический словарь: в 3 т. / РАН, ИРЛИ (Пушкинский Дом); под ред. Н. Скатова. – Москва: ОЛМА-ПРЕСС Инвест, 2005. – Т. 1. А–Ж. – 733 с. (С. 509–511).

REFERENCES

1. Aihy H. Tvortsy budushchyykh znakov. Russkiy poetycheskiy avanhard. – Salamandra P. V. V, 2011. – 196 s. – (Byblyoteka avanharda) [Elektronnyi resurs]: NemaloKnig.info – Rezhym dostupa: <http://nemaloknig.info/read-168510/> (data obrashcheniya: 17.09.2017). – Nazvanye s ekrana.
2. Astakhova N., Tsellaryus E. Tovaryshch Olha. – Moskva: Moskovskiy rabochiy, 1969. – 168 s. (S. 73).
3. Hnedov V. Kriuchkom do neba / V ylliustrakh y kommentaryakh S. Syheia. – Madrid: Ediciones del Hebreo Errante, 2003. – 130 s.
4. Hnedov V. Muravaia (Eskyzev) // Poezyia russkoho futuryzma / Vstup. st. V. Alfonsova; Sost. y podhot. teksta V. Alfonsova y S. Krasyskoho; Prymech. S. Krasyskoho. – Sankt-Peterburh: Akademicheskyy proekt, 1999. – 752 s. (S. 387).
5. Hnedov V. Sobranye stykhotvorenyy / Pod red. N. Khardzhyeva y M. Martsadury; vstup. st., podh. teksta y komm. S. Syheia. – Trento: Universita di Trento [Departament Ystoryy Evropeiskoi Tsyvylyzatsyy Un-ta Trento], 1992. – 211 s.
6. Hnedov V. Ehofuturnalyia bez smertnoho kolpaka. Stykhotvorenyia y rysunky. – [Eisk]: Meotyda, 1991. – 23 s.

7. *Lobanova M.* Nykolai Andreevych Roslavets y kultura eho vremeny. – Sankt-Peterburh: Petrohlyf, 2011. – 384 s. (S. 231–234).

8. Russkaia lyteratura XX veka. Prozayky, poety, dramaturhy. Byobyblyohrafycheskyi slovar: v 3 t. / RAN, YRLY (Pushkynskyi Dom); pod red. N. Skatova. – Moskva: OLMA-PRESS Ynvest, 2005. – T. 1. A–Zh. – 733 s. (S. 509–511).